

Aserbaidžaan – läbi väljakutsete parema elujärje poole

Kadri Aavik

Viibisime Aserbaidžaanis Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse (ENUT) kolmeliikmelise delegatsiooni ning kahe ajakirjanikuga Avatud Eesti Fondi Ida-Ida Piiriülese koostöö programmi poolt toetatud projekti raames novembris 2008. Eelmisel aastal võttis ENUT Tallinnas sama projekti raames vastu aserbaidžaanist peamiselt naisajakirjanikest koosnevat delegatsiooni. Seega oli nüüd tegemist vastuvisiidiga. Meid võõrustas organisatsioon nimega Center of Political Culture for Azerbaijan Women (GPCAW), mis siis eesti keelde tõlgituna võiks kõlada Aserbaidžaanist Naiste Poliitilise Kultuuri Keskus.

Muljeid kogunes nädalase visiidi käigus rohkesti. Järgnevalt panen kirja mõningad reisi jooksul kogunenud Aserbaidžaanist riiki ja ühiskonda puudutavad tähelepanekud.

Kõigepealt, Aserbaidžaanist kirjutades vaevab mind küsimus: kuidas anda nähtut ja kogetut edasi nii, et kajastaksin ühtlasi sealse ühiskonnas hetkel esinevad valupunkte ja väljakutseid, kuid samas mitte jättes muljet Aserbaidžaanist kui lootusetust ja mahajäänud Kaukaasia post-sovietlikust arengumaast, sest vaatamata mitmetele probleemidele on Aserbaidžaanis ühiskonnas suurt potentsiaali - aktiivseid püüdlusi parema elu poole on märgata mitmes ühiskonna sfääris. See küsimus meeles mõlkumas, püüan kogetut jagada.

Aserbaidžaan on Eestist ligi poole suurema pindalaga riik, mis asub teatavasti Kaspia mere idakaldal. Naabriteks on Gruusia, Venemaa, Türgi, Iraan ning Armeenia, kellega ollakse hetkel konfliktis Nagorno-Karabakhi regiooni tõttu. Inimesi on riigis kusagil 8,6 miljonit, kellest üle 2 miljoni elab pealinnas Bakuus. Ametlik keel on aserbaidžaanist keel, mis on väga sarnane türki keelele.

Soolisest võrdõiguslikkusest ja naisorganisatsioonide tööst Aserbaidžaanis

Kuna soolise võrdõiguslikkuse edendamine Aserbaidžaanist ning ka Eesti ühiskonnas läbi kahe riigi naisorganisatsioonide vahelise koostöö ja partnerluse loomise oli üks meie visiidi peamisi eesmärke, siis peatun oma jutus esmalt ja eelkõige just sellel aspektil.

Visiidi käigus külastasime mitmeid naisorganisatsioone, ühte sugupoolte temaatika alast infokeskust, Bakuu riikliku ülikooli soouuringute õppetooli ning ka mõnda naiste varjupaika. Samuti Aserbaidžaanist Avatud Fondi ning ühe kohaliku ajalehe toimetust.

Üks külastatud organisatsioonidest asus Bakuust väljaspool, umbes 130 km kaugusel põhjas, Venemaa (Dagestani piirkonna) piiri lähisel Khachmazi linnas. Organisatsioon tegutsemisvaldkond on suhteliselt lai – eesmärgiks on aidata piirkonna naisi ja ka mehi asjaajamisel riigiametitega ning teavitada kodanikke nende õigustest. Seminaril tulid arutluse alla mõningad probleemid, mis Aserbaidžaanist maapiirkondade inimestel esinevad. Näiteks mainiti, et mitmed sealse inimesed olid võtnud pangalaenu, mille tagasimaksmise tähtaeg oli äärmiselt lühike – vaid 1 aasta. Kuna viljapõldude ja puuviljaaedade igaaastane saagikogus erineb, siis oleks laenu vaja vähemalt paari- kolmeks aastaks, et ühe aasta kehvem saak järgmise aasta paremaga kompenseerida. Kuid inimeste pöördumised panga poole laenu tähtaaja pikendamiseks paraku ebaõnnestusid – pangast ei tulnud

vastust enim, kui mõned päevad enne laenu tagasimaksetähtaega, teatega, et laenutähtaega pikendada ei ole võimalik.

Teine teema, mille maapiirkondade naised üles tõstasid ja mis on õigupoolest probleemiks Aserbaidžaanis tervikuna, puudutab tööjõu lahkumist Aserbaidžaanist ja sellega kaasnevaid probleeme. Suures enamuses on tegemist just nooremapiirkondade meeste lahkumisega tööle, peamiselt Venemaale, sest seal on Aserbaidžaaniga võrreldes kõrgemad palgad. Seega, on selgelt tegemist sooküsimusega. Seminaril võttis sõna üks naisterahvas, kelle lugu kirjeldab hästi ka paljude teiste Aserbaidžaanis naiste olukorda, kes sarnase probleemiga silmitsi seisavad. Tema abikaasa läks juba umbes kümme aastat tagasi tööle Venemaale, jättes naise koduse majapidamise eest hoolitsema ning lubades raha saata. Nende aastate jooksul nägi naine oma meest vaid mõned korrad ning lubatud rahasummad jäid järjest väiksemaks ja viimaks lõppesid hoopiski. Mees leidis Venemaal uue naise. Aserbaidžaanis jäänud naise olukord oli raske – polnud raha, millega ära elada ega ka tööd. Viimaks otsustas naine teha julge sammu ning lahutas mehest, kellest tema sõnade järgi talle mingit abi ei olnud.

Selliste olukordade tekkimisele aitab suuresti kaasa Aserbaidžaanis ühiskonnas ka tänapäeval laialt levinud arusaam (nii meeste kui naiste hulgas), mille kohaselt on mehe ülesandeks olla perekonna leivateenija ning naise rolliks kodu ja laste eest hoolitsemine. Naiste positsioon on ühiskonnas vähem väärtustatud ning tööturul on neil meestega võrreldes raskem konkureerida.

Kahjuks on vähemuses need naised, kes julgeksid teha sellise otsuse, nagu ülalpool kirjeldatud naine oma loos, sest tagajärjed võivad olla liiga rängad. Lahutatud naine ei ole Aserbaidžaanis meestele enam "kõlblik" ning pärast lahutust tuleb naisel ise hakkama saada karmil tööturul ning kogeda ühiskonna halvustavat suhtumist.



Aserbaidžaanis naised Khachmazi linnas

Kui rääkida koostöö jätkusuutlikkusest Eesti ja Aserbaidžaanis (nais)organisatsioonide vahel ning tulevikuväljavaadetest selles vallas, siis leian, et keskenduda ei tuleks mitte ühekordsetele külustusvisiitidele (mida oli alguses vaja partnerlussuhete loomiseks ja üldiste kohapealsete oludega

tutvumiseks), vaid võiks arendada pikemaajalist arengukoostööd, sealjuures jälgides, et soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise (*gender mainstreaming*) põhimõtted oleksid selles koostöös reaalselt rakendatud. Keskenduma peaks konkreetsele teemavaldkonnale. Variante selleks on mitmeid. Kuna projekti esimeses pooles Eestis käinud Aserbaidžaani delegatsioon koosnes eelkõige ajakirjanikest ning ka seekord olid paljud kohtumised seotud meedia valdkonnaga, võiks näiteks koostööd jätkata teemal “sugu ja meedia”. Näiteks kuluks Aserbaidžaanis kindlasti ära üks põhjalik soo-aspektist lähtuv meediaanalüüs, mis vaatleks Aserbaidžaani meedias esinevaid soostereotüüpe ning naiste ja meeste portreerimise viise. Midagi sarnast on Eestis juba tehtud ning seega saaksime Aserbaidžaani partnereid selles osas nõustada ja ühtlasi sama teemat Eestis edasi arendada. Ühtlasi oleks oluline ka Aserbaidžaani ajakirjanikele korraldada soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise alane koolitus.

Pilk paari kohalikku inglise keelse meediaväljande kuulutuste rubriiki näitas, et esineb mitmeid otseselt sooliselt diskrimineerivaid kuulutusi (mida ka meil Eestis vähemalt mõni aeg tagasi hulganisti avaldati), kus näiteks otsiti supermarketi müüjateks ilusaid noori naisterahvaid.

Naiste kujutamist Aserbaidžaani meedias ilmestab hästi ka üks kohaliku Women’s Media Watch organisatsiooni esindaja räägitud lugu. Nimelt leidis mõni aasta tagasi Aserbaidžaanis aset juhtum, kus ühte 13-aastast orbu ning HIV viirust kandvat tüdrukut vägistas mitu meesterahvast. Kõik Aserbaidžaani meediaväljaanded, kes lugu kajastasid, nimetasid tüdrukut prostituudiks ning süüdistasid teda HIV-viiruse levitamises.

Veel ühe võimaliku valdkonnana, milles koostööd teha, võiks kaaluda sõnavabaduse edendamist Aserbaidžaanis. Kuid siin tekib muidugi küsimus, et kui palju saavad MTÜd midagi selles küsimuses ära teha, sest riigis sõnavabaduse lubamine on eelkõige Aserbaidžaani võimude reguleerida.

Kui rääkida meie külastatud naisorganisatsioonidest, siis kokkuvõttes jäi mulle mulje, et enamus ei tegele siiski otseselt meie mõistes soolise võrdõiguslikkuse edendamise või feministliku suunitlusega tegevustega. Pigem on tegemist organisatsioonidega, kus töötavad naised ja kes mõningatel juhtudel tegelevad küsimustega, mis puudutavad otseselt naisi (näiteks sünnituskursuste korraldamine). Ühesõnaga, tegeletakse pigem naiste soospetsiifiliste vajadustega praktilisel tasandil, kuid ei vaidlustata sugupooltevahelisi patriarhaalseid struktuure ja võimusuhteid ühiskonnas. Teatavasti ei tee aga puhtalt naiste osalus mingis ettevõtmises seda feministlikuks – enamus juhtudel vaid jätkatakse kehtivate soostereotüüpide taastootmist. Soolise võrdõiguslikkuse edendamine Aserbaidžaanis tähendaks mitmete ühiskonnas juurdunud traditsiooniliste soostereotüüpide murdmist - see on kindlasti pikaajaline protsess ning tooks endaga tõenäoliselt kaasa mitmete ühiskonnagruppide vastuseisu.

Kuid teisalt on siiski näha, et mitmed MTÜd teevad pingutusi naiste ühiskondliku positsiooni parandamiseks ning naiste panuse suurendamiseks ja esiletoomiseks. Näiteks jättis positiivse mulje meile esitletud 2006. aastal välja antud naisajaloo uurimus, kuhu olid koondatud Aserbaidžaani ühiskonnas 19.-21. sajandil tegutsenud silmapaistvate naiste elulood. Samuti on tänuväärne ettevõtmine ühe meie külastatud organisatsiooni, Azerbaidžan Gender Information Center’i loodud ja hallatav infoportaal (http://www.gender-az.org/index_en.shtml), kuhu jooksvalt koondatakse sootemaatikaga seonduvat nii Aserbaidžaanist kui väljastpoolt.

Tutvusin ka UNDP poolt 2007. aastal välja antud soolise võrdõiguslikkuse raportiga “Gender Attitudes in Azerbaijan: Trends and Challenges.”, mis kinnitab suuresti minu poolt nähtud ja kogetut, et naistel ei ole Aserbaidžaanis ühiskonnas reaalset võrdseid võimalusi meestega ning seda enamikes eluvaldkondades, vaatamata sellele, et riik on seadusandlikul tasandil võtnud vastu mitmeid dokumente, mis kinnitavad pühendumust soolise võrdõiguslikkuse saavutamisele.

Presidendid ja valitsemine

1993. aastal sai Aserbaidžaanis presidendiks endine kommunistliku partei liider Heydar Aliyev, kes valitses 2 ametiaega (rahvusvahelised vaatlejad on mõlemad valimisvõidud tunnistanud ebademokraatlikeks). Vahetult enne oma surma 2003. aastal andis Heydar võimu üle oma pojale, Ilham Aliyevile, kes on alates sellest ajast Aserbaidžaanis president. “Valimisi” saatsid opositsiooni protestid, mis lõppesid sadade meeleavaldajate vangistusega.

Mingit arvestatavat poliitilist opositsiooni tänases Aserbaidžaanis ei ole, vähemalt reaalset mitte. Opositsioonis olla on ohtlik, samuti nagu on tervisele ja elule ohtlik ajakirjanduses liiga avameelselt arvamust avaldada. Nii mõnigi ajakirjanik on selle tembu eest kas vangistatud, vigastatud või maalt lahkuma sunnitud. Või, nagu meile räägiti, esines hiljuti ka selline juhtum, kus riigi aadressil liigselt kriitikat teinud ajakirjanikku hakati avalikult homoseksuaalsuses “süüdistama” – gei reputatsioon Aserbaidžaanis pidavat olema hullem kui surm..

Kogu maa on täis eelmise ja nüüd järjest rohkem ka praeguse presidendi suuremõdulisi plakateid, millel isa ja poeg enamasti Aserbaidžaanis lipu taustal rahvast lahkkesti naeratades tervitavad. Rohkesti leidub ka mitmekümne meetriseid loosungeid, kus endine ja praegune president rahvale tarkust jagavad.



Tsitaadid endise presidendi Heydar Aliyevi sulest

Kuuldatavasti pidavat leiduma ka selliseid plakateid, millel korraka isa Heydar Aliyev, poeg Ilham Aliyev ja omakorda tema väike poeg ning piltide all vastavad tekstid: eilne Aserbaidžaan, tänane Aserbaidžaan ja homme Aserbaidžaan...



Suured juhid Heydar ja Ilham Aliyev miljoneid inspireerimas...

Aserbaidžaanis on vastu võetud korralikud seadused ning on olemas ka vajalike institutsioonide võrgustik, küsimus on lihtsalt nende toimimises, mida takistab suuresti riigis lohkav korrupsioon.

Naftast

Mitmete kohalike suust kuulsime ütlust, et nafta on ühtlasi õnnistus kuid ka nuhtlus. Aserbaidžaanil puhul tundub see üsna paika pidavat. Põhiline probleem tundub olevat selles, et tulu riigi naftavarude müümisest ei jõua enamike Aserbaidžaanil inimesteni. Naftarahade eest kerkib Bakuusse sadu uusi elumaju ja muid ehitusi ning teedehitus on üpris hoogne. Kuigi, räägitakse, et dokumentides kirjas olevad ehitussummad on tegelikest hindadest vähemalt poole kõrgemad – vahepealse rahaga täituvad nii mõnedki tähtsad taskud.

Aserbaidžaanil majandus on naftast suures sõltvuses ning naftaga seoses on rajatud mitmeid institutsioone, näiteks saab õppida kõike naftatööstusega seonduvat Aserbaidžaanil Riiklikus Naftaakadeemias. Hirm on mõelda, mis saab siis, kui nafta Aserbaidžaanis ükskord otsa lõppeb. Alternatiivsete energiaallikate kasutamisele pole seni mõeldud, suuri probleeme on nafta kaevandamisega kaasneva loodusreostuse likvideerimisega.

Usust

Konstitutsiooniliselt on Aserbaidžaan ilmalik riik. Peale taasiseseisvumist on paljud inimesed pöördunud usu poole, mis sovieiajal keelatud oli. Tänapäeval peab kusagil 95% Aserbaidžaanil inimestest ennast moslemiteks, kristlasi on umbes 3%. Suuri probleeme religioonide koeksisteerimises ei paista esinevat.

Elukallidusest

Mulle jääb arusaamatuks, kuidas Aserbaidžaanil inimesed ennast ära elatavad. Keskmine palk riigis on kusagil 2600 eesti krooni kuus. Väidetavalt üle poole toidukaupadest imporditakse, mis kergitab nende hinda. Bakuus näiteks maksis üks liitrine mahlapakki umbes 25 krooni. Ulmelised hinnad on ka näiteks riietel. Bakuus on esindatud mitmed maailma suurimad ja kallimad firmapoed, kuid sealt ostmise käib enamikel aserbaidžaanil inimestel selgelt üle jõu.

Ka arstiabi Aserbaidžaanis on kallis (ning ühtlasi kvaliteedis puudulik). Lapse sünnitamine läheb maksma vähemalt 500 eurot, millest suur osa tuleb maksta arstile altkäemaksuna. Seega hakkavad noored pered rasedusest teada saades kohe lapse sünni jaoks raha koguma.

Aserbaidžaan keelest, kultuurist ja rahvuslikust identiteedist

Ainuke ametlik riigikeel on aserbaidžaan keel. Soviети-ajal saatsid paljud vanemad oma lapsi vene koolidesse. Ka praegu see trend jätkub – vene keele oskust nähakse vajalikuna edaspidises elus, seda eelkõige töö saamise perspektiivist lähtuvalt. Samas on ka palju selliseid aserbaidžaan pereid, kelle kodune keel ongi vene keel ning kus on omaks võetud vene kultuur. Näiteks praeguse presidendi kodus räägitakse vene keelt, kuigi avalikult esineb president alati aserbaidžaan keeles.

Kohtasime ka inimesi, kelle jaoks on nende aserbaidžaan rahvuslik identiteet, keel ja kultuur uhkuse küsimus. Näiteks ühe suurima ajalehe peatoimetaja, kellega kohtusime, rääkis põhimõtte pärast vaid aserbaidžaan keelt (kuigi valdas ka vene keelt) ning tema jutt tõlgiti meile vene keelde.

Keskkonnast



Ma ei liialda, kui ütlen, et ma pole senise elu jooksul sattunud ühtegi teise maailma piirkonda, mis oleks nii saastunud nagu seda on Baku ümbrus. Vaatepilt on trööstitu: Baku ümbruses laiuvatel lagedatel väljadel on ülessongitud maa, päevinäinud naftapuurimis-seadmed, mille ümber porilombid naftaseguse veega. Maastikult puudub igasugune roheline ning puud. Tee-ehituse, tiheda liikluse (millest suure osa moodustavad veoautod) ning piirkonnas asuvate vabrikute ja tööstuskomplekside

tegevuse tagajärjel on õhk tolmust paks ja saastunud. Mitmete taoliste piirkondade vahetus läheduses paiknevad elurajoonid.

Muutuv ja arenev Baku



Naftatulude eest püstitab valitsus Bakuusse sadu uusi korterelamuid, kuhu eluaseme ostmise käib enamusel aserbaidžaanlastel üle jõu. Eeldan, et kui ehitus- ja restaureerimistegevus pealinnas sellises tempos jätkub, siis on Baku 5 aasta pärast väga eeskujulik linn. Näiteks on juba suhteliselt korda tehtud mereäärne piirkond, kuhu on ehitatud ilus promenaad. Täna Baku on sootuks erinev viie aasta tagusest

Bakuust: ehitus- ja arengustegevus on linnapilti kardinaalselt muutnud ning 5 aasta pärast ei tunneks ilmselt omakorda ära praegust Bakuud.

Kõige muljetavaldavamateks kohtadeks Bakuus olid minu jaoks huvitav ja kitsaste tänavatega vanalinn (ka seal käis hoogne ehitustöö!) ning sealt veidi eemal asuval mäel paiknev mälestusmärk 1990nda aasta jaanuaris Bakuu tänavatel toimunud veresauna ohvritele, kus nõukogude sõdurid lasid ühe õhtuga maha 30 000 taasiseseisvuda ihkavat aserbaidžaanlast. Huvitava elamuse andis ka turu külastus.



Ühel Bakuu turgudest

Liiklusest

Bakuu liiklus on muidugi omaette elamus. Tee ületamisel abiks olevaid sebrasid kohtab harva. Inimesed ületavad tänavat seal kus juhtub, astudes julgelt autovoo vahele, lootuses, et juhid neid märkavad ja pidurdavad. Üllataval kombel see üldjuhul toimib. Minus tekitas selline teeületusmeetod siiski veidi kõhedust.

Kõige olulisem auto osa tundub olevat autopasun. Signaali andmisega ei koonerdata. Endast on vaja märku anda pööret sooritades, valgusfoori taga ja ummikus seistes ning tundub et vahel signaalitatakse lihtsalt ka harjumusest.

Sõidurajad on maha joonistatud ilmselt dekoratsiooniks, mingit praktilist väärtust ei näi neil olevat. Aserbaidžaanis ringi vuravad autod moodustavad omaette kontrasti: peaaegu pooled on päevinäinud Ladad, millega siis sõidavad ilmselt ringi tavainimesed. Teiselt poolt jällegi kohtab ka hulgaliselt rikkamale elanikkonnale kuuluvaid toonklaasides džiipe, mille vajadusest esmapilgul hästi aru ei saa, kuid kui sõita Bakuust välja, siis saab džiiibi eelis sealsete teede olukorda nähes selgeks: mõnda teelõiku ei ole lihtsalt võimalik väiksema autoga läbida.

Ja lõpuks ka üks omapärane vaatamisväärsus: põlev mägi!

Väidetavalt on neid kohti maailmas vähe. Tegemist on väikse mäeküljega, mis on maa seest immitseva gaasi tõttu juba tuhandeid aastaid lakkamatult põlenud.



Põlev mägi